

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 2

ELAZIĞ - 1997

1908-1918 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİNDE SİYASİ HAREKETLER

Yrd.Doç.Dr. Ramazan HURÇ*

1876-1908 Yılları Arasına Genel Bir Bakış:

1789 Fransız ihtilaliyle gelen fikri akımlar Osmanlı Devletini de etkisi altına aldı. Sanayii devrimini tamamlayan batı, Osmanlıyı rehavet içindeyken yakaladı. Batı Osmanlıya kesin olarak üstünlüğünü kabul ettirdi. Kalkınma çabalarına giren Osmanlı, Batının kendilerine yegane reçete olarak sunduğu İslahat hareketi azınlıklar için bir umut ve bir haktı. Bunu gören sözde aydınlar bu ıslahat hareketlerinin amansız savunucuları oldular. Nihayet ülkeye huzur getirecek Meşrutiyet 1876 yılında ilan edildi. Meşrutiyet Padişah otoritesini kaldırdı ve meclis hakimiyetini kurdu. Seçimler yapıldı. İlk meclisteki mebus dağılımı şöyleydi. Mebusların 67'si Müslüman, 46'sı gayri-müslim'di⁽¹⁾. 23 Aralık 1876'da Beyazıt Meydanında ilan edilen Meşrutiyete ilgi hayli fazlaydı. Türkler, Rumlar ve Ermeniler kendi dillerinden nutuklar söylediler. Hıristiyan ruhani lideri, Sadrazam Mithat Paşa'yı ziyaret ederek tebrik ve teşekkürlerde bulundu⁽²⁾. Meclis, parti grupları yerine Milliyet gruplarının mücadelesi haline dönüştü. Anayasanın şahsi hürriyetini gayr-i müslim unsurlar milli hürriyet, hatta muhtariyet ve istiklâl hakkı manasına alıyorlardı. Anayasaya göre resmi dil Türkçe olduğu halde, Ermeni ve Rum mebuslar kendi dillerinin de remi dil olmasını isteyecek kadar ileri gidiyorlardı⁽³⁾. Bu durumu gören II.Abdulhamid 13 Şubat 1878'de meclisi süresiz tatil etti. Padişah meclisi tatil etmesine rağmen Anayasa'yı kaldırmadı.

Tanzimatın ilanıyla Osmanlı hukukunda ve mevzuatında bazı gelişmeler olmuştur. Anayasa ve idare hukukunda, ceza hukukunda, malî hukukta, fert hukukunda, aile ve miras hukukunda, borçlar ve eşya hukukunda hukukunda, ticaret hukukunda yeni düzenlemelere gidilmiştir⁽⁴⁾.

Bundan sonra padişaha karşı fikri hareketler gerek yurt içi ve gerekse yurt dışından çalışmalarını sürdürdüler.

* İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

(1) Cevdet Küçük, "Abdulhamid II", TDVİA, İstanbul, 1988, 217.

(2) Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, VII**, Ankara, 1988, 9.

(3) **Küçük**, 218.

(4) Halil Cin, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku", **150. Yılında Tanzimat** (Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1992, 15-22, Reşat Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, Ankara 1991, 295-313.

II. Meşrutiyetin İlanı

Balkanlarda üstlenmiş olan Türk birlikleri Osmanlı yönetiminden hoşnutsuzdu. Türk birliklerinin başında bulunan genç subaylara artık devlete müdahalenin zamanının geldiğini söylediler. Enver ve Niyazi Paşa'lar isyan ederek dağa çıktılar. Manastır'da güpegündüz Şemsi Paşa'nın vurulması isyanı doruklaştırdı. Bu arada 3. orduya bağlı birlikler de isyan bayrağını çekti. Gerek İttihat ve Terakki ve gerekse Jön Türkler yıllardan beri istediklerine böylece kolay kavuştular. Bu durumu gören II. Abdulhamid 24 Temmuz 1908'de 1876 yılında ilan edilen "Kanun-i Esasi"nin yeniden yürürlüğe girdiğini ilan etti⁽⁵⁾.

Halk II. Meşrutiyetin ilanından çok şey bekliyordu. Sihirli bir elin ülkede herşeyi düzeltereği inancı yaygındı. Türkler, Araplar, Yahudiler, Rumlar, Sırlar, Bulgarlar, Ermeniler ve Avrupalılar sokaklarda kucaklaşıp, sonsuza dek sürecek kardeşlik yemini ettiler. Erkekler ve kadınlar ortak bir heyecan dalgasıyla yürüyorlar. gülüyorlar ve oynuyorlardı. İnsan kusurları silinmiş gibiydi. Meşrutiyet her derde deva idi⁽⁶⁾. Ancak umulan olmadı. Ama Padişah Meşrutiyeti ilan etmekle isyanı bastırdı.

II. Meşrutiyetten Beklentiler

Hürriyetin ilanı pekçok kesimde mucizevi çözümler beklentisini getirdi. Her sınıf Meşrutiyeti farklı yorumluyordu. Köylüler vergi ödememek, memurlar terfi ve maaş zammı gözlemekteydiler. Basın esareten kurtulmuş gibi serbesti içindeydi. Azınlıklar bağımsızlık için müjdeciler bekleyiş içindeydiler. Jön Türkler Meşrutiyeti her derde deve görererek cemiyetin gücünü artırdılar⁽⁷⁾. Herkes bir umut bekleyişi içindeydi. Venizelos hatıratında II. Meşrutiyeti şöyle izah eder: "**Patriklaneler bile, Bizans'ın fethinden sonra verilmiş imtiyazlarla mukayese edilmeyecek kadar serbesti içinde çalışma imkanı buldu. Bu kanundan en az nasibini almış olanlar ise, onu benimsemiş ve büyük ümitlerle ilan etmiş olan Türklerdi.**"⁽⁸⁾ diyerek, yapılan ıslahat hareketlerinden kimin faydalandığını izah bakımından çok yerinde bir sözdür.

(5) Mim Kemal Öke, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, XII, İstanbul 1989, 68.

(6) Stanford J. Shaw, Esen Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye** (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul 1983, II, 330.

(7) Öke, XII, 251.

(8) Öke, XII, 261.

İttihat ve Terakkicilerin II. Meşrutiyetten Beklentileri
İttihatçılar II. Meşrutiyet ilan edilince, devletteki bütün unsur,milletlerin kaynaşacağına inanıyorlardı. Avrupa devletlerinin Osmanlı devletine yaptıkları tazyiklerin kalkacağından ve devletin bütünlüğünün teminat altına alınacağından şüphe etmiyorlardı⁽⁹⁾. Basın özgürlüğü ve siyasi partiler çoğaldı. Ülke gerçek siyasi ortama girmişti. İttihatçılar II. Meşrutiyetin ilanından sonra hükümetin dışında kaldılar. Yönetimi hükümete bırakarak Anayasa'yı korumanın dışında hiç birşey yapmayacaklarını bildirdiler. Ancak II. Abdulhamid'in devletin güvenliği için aldığı tedbirleri iyiniyet gösterisi olarak terkettiler. Bütün siyasi suçluları affettiler, sansürü kaldırdılar ve 30.000 kişilik hafiyeleri dağıttılar⁽¹⁰⁾.

Diğerleri :

İttihat ve Terakki'nin Tavizleri

a)- Kiliseler Birliği

II. Abdulhamid Balkanlarda Katolik ve Protestan mezhepleri arasında sürekli ihtilaf çıkararak Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'a sürekli hakemlik yapıyordu. Bunların birbirlerine yaklaşmalarına engel oluyordu. Ancak hükümet akıl almaz bir gafletle 3 Temmuz 1910'da meşhur Mektepler ve Kiliseler kanunu çıkardı. Bulgar, Yunan, Sırp ve Karadağ ihtilafına hakemlik yaparak bunlar arasındaki ihtilafı kaldırdı⁽¹¹⁾. Faturası çok acı oldu. Aradaki ihtilaf kalkınca bu balkan devletleri birleşerek Osmanlıya savaş ilan ettiler ve balkan hezimetini doğdu.

b)- Arap Dostluğu

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Araplar tarafından İstanbul'da bir toplantı düzenlendi . Bu toplantıya İttihat ve Terakkinin liderleri de katıldı. Bu toplantı sonunda Osmanlı- Arap kardeşliği (el-Ikhu'l-Arabi'l-Osmani) adı altında yeni bir cemiyet kurdular. İttihat ve Terakki bir iyi niyet gösterisi olarak, 16 yıldan beri İstanbul'da sürgünde bulunan Hüseyin b. Ali'yi affederek, Mekke Şerifi olarak geri gönderdi⁽¹²⁾. Padişahın uyarılarına kulak asmadılar. Neticede Hüseyin

(9) Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi, VII**, İstanbul 1978, 715.

(10) Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası** (Çev. Nuran Ülker), İstanbul 1975, 37.

(11) **Öztuna, VII**, 263, **Öke, XII**, 74.

(12) **Ülken**, 39. Abdülhamid'in son derece iyi yetişmiş hafiyeleri vardı. Güvendiği adamları hoca kılığında ülkenin çeşitli yerlerine gezici hoca olarak gönderirdi. Bu hocalar devlete tehlikeli görülen kabileler arası ihtilafı canlı

İbn Ali, Omanlıya karşı İngiliz parasıyla beslenerek Arap bağımsızlık bayrağını açmıştır.

c)- Azınlık Bakana Güvenmesi :

Dışişleri bakanı Ermeni asıllı Gabriel Norandungyan Efendi, Rusya'nın tehlike olmadığını ve onların teminatının tam olduğunu hükümete bildirdi. Hükümet de 120 taburu hiç bir lüzumu yokken terhis etti.⁽¹³⁾ Balkan savaşı patlak verildiğinde ordunun yokluğu hissedildi. En iyi ordularını terhis eden hükümet ve askeri erkan durumdan habersizdi. Birinci Ferik Nazım Paşa, Sofya'yı iki haftada ele geçireceğini söylüyordu⁽¹⁴⁾. Realite hiç de öyle olmadı.

İttihat ve Terakki'nin Fikirleri

İttihat ve Terakki ilk kongresini 1908'de Selanik'te gizli olarak yaptı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra kendilerini yeterli göremediklerinden olsa gerek, cemiyetin merkezini İstanbul'a taşımak yerine Selanik'te bırakmışlardır⁽¹⁵⁾. Cemiyet 13 Kasım 1909'daki ve sonraki kongrelerini açık olarak yapmıştır. Programları ise Laikti. İlköğretim zorunlu ve parasız yapılacak, öğretim her okuldaki öğrencilerin çoğunluğunun dilinde yapılacaktı. Ancak, orta ve daha üst düzeydeki öğrenim isteğe bağlı ve yalnızca Türkçe olacaktı. Padişahın yetkileri tamamen kısıtlanarak meclise verilmişti⁽¹⁶⁾.

İttihat ve Terakki'nin Gücünü Kaybetmeye Başlaması:

İttihat ve Terakkiciler giderek yönetime ağırlıklarını koyarken yönetimlerini de sertleştirdiler. Balkan komitecilerinden öğrendiklerini aynen kendilerini destekleyen soydaşlarına uyguluyorlar ve en ağır ithamlarda buyunuyorlardu. Enver Bey, Kendisini tasvip etmeyen eniştesi Selanik merkez komutanı Kurmay Albay Nazım Beyi yaraladı

tutarlar. Tehlikeli gördükleri kişileri tespit ederlerdi. İşte Hüseyin İbn Ali de Osmanlı Devleti için tehlikeli görülen bir Arap şeyhiydi. Hüseyin, padişah tarafından İstanbul'a oturmaya davet edildi. O da bu daveti kabul ederek ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi. Şerif Hüseyin Arabistan'a gittikten sonra Osmanlı'ya isyan bayrağını açmıştır. **Öztuna, VII, 226.**

(13) **Öztuna, VII, 264.**

(14) **Öztuna, VII, 264.**

(15) **Öke, XII, 68.** İttihat ve Terakki Partisinin faaliyetleri ve düşünceleri için bkz. M. Şükrü Hanioglu, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, I**, İstanbul 1989, Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1987.

(16) **Shaw, II, 341.**

(29 Mayıs 1908)⁽¹⁷⁾. Kendilerine karşı gelen memurları tasviye ettiler. Milli hakimiyetin yerine kendi iradelerini tesis ettiler. Çok kötü bir particilik hayatı başladı. Aynı vatanın evlatları olduklarını unuttular. Bizans devri particiliği gibi bir particilik doğdu zamanımıza kadar bu kötü görüntü yayıldı.Ordu da ki subaylar muhalefetlerinden dolayı, birbirini vatan haini ilan ettiler.

Bütün bu olumsuzluklardan sonra çeşitli görüşlerden bir araya gelen İttihat ve Terakki'de bölünmeler oldu. Modern görüş yanlısı olanlar İttihat ve Terakki ve Ahrar Fırkasında, Adem-i Merkeziyet yanlısı olmayanlar 1908'de Selamet-i Umumiye kulübüne, daha sonrada Osmanlı Demokrat Fırkasına geçtiler; bunlar Abdullah Cevdet, Ahmet Muhtar ve Celal Nuri gibileri de bunların batıcılık anlayışı, batıyı tüm yönleriyle taklit edilmesi şeklinde idi⁽¹⁸⁾.

a) - İlk Seçimler

1908 yılında ülke meşruti idarenin gereği olarak seçim hazırlıklarına girdi. Seçimler Kasım ve Aralık 1908'de yapıldı. Azınlıklar özellikle Rumlar nüfusları oranında temsil edilmek ve Rumcanın da resmi dil olmasını istiyorlardı. Buna tepki olarak müslümanlarda İslamcı ve Türkçü görüşü benimsediler. Seçimlere iki parti girdi; İttihat ve Terakki partisi 276, Osmanlı Ahrar partisi 1 üyelik aldı. Çünkü bu parti 14 Eylül 1908 'de kurulmuştu, propaganda zamanı yoktu. Ülke ve millet unsurlarına göre dağılımsa; Türkler 140 temsilcilikle ancak çoğunluk sağlayabilmişlerdi. Araplar 60, Arnavutlar 25, Kürtler 2 temsilcilik almıştı. Arapların biri, Arnavutların bir kaçı Hıristiyan, diğerleri ise Müslümandı. Hıristiyan milletvekillerinin sayıları; Rum 23, Ermeni 12, Yahudi 5, Bulgar 4, Sırp 3, Romen 1 olmak üzere toplam 48 ve bütünü 275'di⁽¹⁹⁾.

Yukarda görüldüğü gibi meclis aritmetiği böyle oluşmuştu. İkinci meşrutiyeti kardeşçe bir görüntü içerisinde sergileyen azınlık milletvekilleri isteklerini kabul ettirene kadar ellerinden geleni yaptılar. Müslüman temsilciler ve bakanlar İttihat ve Terakki'yi ya da padişahı izlemek ve bağımsız bir politika geliştirmek konusunda kararsızdılar. Devlet şurası tarafından hazırlanan yasalar sonu gelmeyen tartışmalarla tıkanık kaldı. Meclis oturumlarında müstehcen konuşmalar olmaktaydı.

(17) Öztuna, VII, 215.

(18) Shaw, II, 337.

(19) Öztuna, VII, 225, Shaw, 17 Aralık 1908 seçimlerinde milletvekili dağılımını şöyle vermektedir : İttihat ve Terakki Partisi 288, Ahrar Partisi bir temsilcilik aldı. Türkler 147, Araplar 60, Rumlar 26, Ermeniler 14, İslavlar 10, Yahudiler 4 temsilcilik almışlardır. Shaw, II, 335.

Azınlık milletvekillerinden birinin ikazındaki cevap çok manidardır: "Ben Osmanlı Bankası kadar Türküm" dediği⁽²⁰⁾ meşhurdur.

Güvenilir istatistiki bilgi olmamasına rağmen 1908 yılında yapılan Osmanlı Devletindeki nüfus sayımı şöyledir. Bu sayımda Mısır yoktur. Türkler 7.5 milyon, Araplar 10.5 milyon, geri kalan 4 milyon, (Rum, Arnavut, Ermeni, Kürt ve diğerleridir), toplam nüfus 22 milyondur⁽²¹⁾.

b) - Balkanların Bölünmesi

Ülke azınlıklar seçim hazırlıklarındayken dış güçler iktidar boşluğunu fırsat bilerek bağımsızlıklarını ilan ettiler ve Osmanlıya karşı savaş açtılar. 15 Ekim 1908'de Yunanistan Girit'i ilhak etti. Yine 5 Ekim 1908'de Avusturya-macaristan Bosna-Hersek'i topraklarına kattı⁽²²⁾.

Yeni rejim kısa bir süre içerisinde II. Abdulhamid'in 1882'den beri kaybettiğinden daha çok toprağı elden çıkardı: yeni işbirliği ve umut çağı birden yok oldu. İttihat ve Terakki'yi zor günler bekliyordu. Hiç bir şey umulduğu gibi çıkmadı. Anayasanın, Osmanlı Devletini yıkacağına inanan Müslümanlar yeniden II. Abdülhamid'e dönmeye başladılar.

c)- Derviş Vahdetî İsyanı

Hükümetin toprak kaybındaki başarısızlık, anayasadaki haklar ve kadınların peçesiz sokakta görünmeleri bir grup Müslümanı kaygılandırmaya başladı. Devletin çöküşünü İslamın ana ilkesinden ayrılmakta gördüler Bunlar modern çağın icaplarını ancak İslamın karşılayabileceğini ileri sürdüler. Müslümanlık devletin toplumsal ve politik hayatın her alanı için gerekli yasaları kendi içinden çıkarabilirdi. Batıdan yalnızca teknoloji almak yeterli idi. Yalnız ulema içinde değil memurlar, ordu, derviş, derviş tarikatları ve halk kitleleri arasında da bu görüşlere taraftarlar bulundu. Bu düşünceyi padişahın yönlendirdiğini bazı kaynaklar ifade etmektedir⁽²³⁾. Oysa bu olaylar bütün berraklığıyla aydınlanamamıştır.

Bu gidişata halkın tepkisi giderek arttı. Bu hareketin öncülüğünü Derviş Vahdetî yaptı. Vahdetî 10 Kasım 1908'de mistik cerayanını başlattı. Vahdetî, anayasanın yerine şeriati getirecek ve devleti kurtarmak ve modernleştirmek için İslamı kullanacak olan "İttihat-ı Muhammedi" cemiyetini kurdu. Lâik okul ve mahkemeler kaldırılacak

(20) Öztuna, VII, 225, Shaw, II, 336.

(21) Mansfield, 38.

(22) Öke, XII, 70, Shaw, II, 336.

(23) Shaw, II, 336.

ve ülkeyi kurtarmak için padişaha yetkiler verilecek Vahdeti bu düşüncelerini Volkan gazetesinde açıkladı. Cemiyet ilk büyük toplantısını 3 Nisan 1909'da Ayasofya Camii'nde yaptı⁽²⁴⁾. Vahdeti Müslümanların da ideallerini ve haklarını savunmak için örgüt kurma haklarının olduğunu söyleyerek topluluğu laikliğe karşı isyana çağırdı. Diğer şehirlerde de örgütlenildi. Hükümete şeriatın yeniden tesis edilmesi için dilekçeler gelmeye başladı. Cemiyet I.Ordudan destek gördü. 12/13 Nisan gecesi I.Ordu askerleri ve bir kısım öğrenciler Sultan Ahmet Camii önünde toplandılar. Topluluk yürüyerek meclisi kuşattı. Ahmet Rıza meclis başkanlığından alınarak yerine gerçek bir müslüman atanacaktı. İstekler mecliste toplanan milletvekillerine bildirildi. Bu arada meclis binası sarıldı. Bir kısım milletvekilleri kaçtı, milletvekilleri kaçarken Ahmet Rıza ve İttihat yanlısı Tan Gazetesi Başyazarı Hüseyin Cavit Bey oldukları sanılan iki kişi yanlışlıkla öldürüldü⁽²⁵⁾. İstanbul'da Hükümet zor durumda iken Makedonya'da bulunan Hareket Ordusu İstanbul'a yürüdü.

31 Mart Hadisesi

Hareket Ordusu Makedonya'dan Hüseyin Hüsni Paşa komutasında trenle İstanbul'a doğru yola çıktı. Ordu Ayestefanos (Yeşilköy)'a geldiğinde 22 Nisan 1909'da eski sadrazam ve şimdiki Ayan Meclisi Başkanı olan Said Paşa başkanlığında Meclis-i Umûmi Milli adıyla gizli bir toplantı yapıldı. Karşı ihtilale katılmadıklarını ve yeni hükümeti desteklemediklerini Hareket Ordusuna kanıtlamak için II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini kararlaştırdılar. Ancak İstanbul'daki direnişin tehlikesini azaltmak için kararların bir kısmı gizli tutuldu. 24 Nisan sabahı Hareket Ordusu İstanbul'a girip kenti işgal etti.

Görüldüğü gibi iki ordu, diğer bir ifadeyle halk ve ordu karşı karşıya getirildi. 31 Mart'ta İttihad-ı Muhammedî fırkasıyla birlikte Osmanlı Ahrar Fırkası'nın ve dolayısıyla Prens Sabahattin Bey'in ayaklanmaya destek verdiği görüşü genel kabul görmektedir. İstanbul'daki İngiliz Elçiliği mensuplarının da olaya karıştıkları tesbit edilmiştir⁽²⁶⁾.

(24) Kaynaklarda Derviş Vahdeti hakkında farklı bilgiler verilmektedir. **Shaw, II**, 338'de Derviş Vahdeti Bektâşi tarikatındadır. **Öke, XII**, 252'de "Kıbrıslı bir hafız olan Derviş Nakşibendiydi. Memuriyete girmiş, sürülmüş, İttihad ve Terakki 'ye girmek istemiş kovulmuş. Sonunda 11 Aralık 1908'de Volkan Gazetesini yayınlamıştır."

(25) **Shaw, II**, 339.

(26) **Shaw, II**, 340.

İstanbul'u kuşatan Hareket Ordusu mensupları büyük tehditler savurmaktadır. Kumandanlar Sultan II. Abdülhamid'den, Hareket Ordusu'nu dağıtmak için izin istediler. Bu derme çatma kuvveti I.Ordu ile birkaç dakikada dağıtacaklarını söyleyip, karşı müdahalede çok ısrar ettiler. Sultan II. Abdülhamid yalnız padişah değil, aynı zamanda halife olduğunu, otuz küsur senedir asla kan dökmediğini, bu yaştan sonra da Müslümanı Müslümana kırdırmayacağını, Cenab-ı Hakk'a mütevekkil olduğunu söyledi. Paşaları huzurundan çıkardı. Üstelik I. Ordu komutanı Nazım Paşa'ya Hareket Ordusuna katiyyen mukavemet etmemesi için emir verdi. Ordu komutanına ve diğer paşalara bu konuda yemin ettirdi⁽²⁷⁾. Bu arada Edirne'de bulunan II. Ordu da olaya müdahale etmedi.

Sultan Abdulhamid'in ısrarla müdahale edilmesin demesine rağmen yine de tek tük hadiseler oldu. Hareket Ordusu günün sonunda şehre hakim oldu. Mahmut Paşa sıkı yönetim ilan etti. Karşı gelenler idam ve sürgüne mahkum oldu.

II.Abdulhamid'in Tahttan İndirilmesi

27 Nisan 1909'da parlamento Meclis-i Umûmî Millî adıyla Ayasofya'da Said Paşa'nın başkanlığında toplandı. Karşı ihtilale katılmak ve bunun sonunda meydana gelen ölümlerden sorumlu tutulmak, devlet hazinesini çalmak nedenlerine dayanan bir fetva çıkartılıp II. Abulhamid'in tahttan indirilmesi, yerine kardeşi V.Mehmet Reşad'ın getirilmesi kararlaştırıldı. Padişah ve ailesi o gece trene bindirilip hemen Selanik'e gönderildi⁽²⁸⁾. Padişahın İstanbul'da kalma isteği reddedildi.

İşyanlar

a) Ermeni İşyanı:

İttihad ve Terakki üyeleri II.Abdulhamid'e karşı Türklerin düşmanı olan Ermenilerle kol kola mücadele ettiler. Yönetimi ele alındıktan sonra ülkeye silah ithalini kaldırdılar. Adana bölgesinin Ermeni Piskoposu Museg, büyük devletlerin dikkatini çekmek, Türkiye'den bir Ermenistan devleti çıkarabilmek için aylarca hazırlanmış binlerce Ermeni'yi silahlandırdı. Türkiye'nin en nazik anında 31 Mart akabinde 14 Nisan 1909'da⁽²⁹⁾ işyanı başlattılar.

(27) Öke, XII, 71.

(28) Öztuna, VII, 230.

(29) Shaw, II, 340. Sultan II. Abdülhamid'e padişahlıktan Hal'ini tebliğ eden mebuslar, Yahudi Emanuel Karaso, Senatör Ermeni Aram, Draç milletvekili Arnavut Esat Toptanî Paşa ve Senatör bahriye seriki (koramiral) Gürcü Arif

Adana, Tarsus çevresinde 4 gün geceli gündüzlü silahlarla Türklere hucum ettiler. Nihayet Ermeniler büyük kayıp verdi. Piskopos Museg Mısır'a kaçtı⁽³⁰⁾.

b) Arnavutlar:

Havran'da Dürziler, Yemende Zeydiler Balkanlarda da Arnavutlar 1911'de ayaklandılar. Bu ayaklanmayı bastırma siyaseti Balkanlarda Türkleri yalnız bıraktı. Padişah 5 Haziran 1911'de Arnavutluk'a giderek onların gönlünü aldı. Ordunun yapamadığını Sultan bu ziyareti ile halletti⁽³¹⁾.

İtalyan Savaşı:

İtalyanlar 1 Ekim 1911'de Libya sularına girdiler. Kısa zamanda kıyı şehirleri olan Bingazi ve Tobruk'u aldılar. ancak İtalyanlar kıyıdan içeri giremediler. Enver, Fethi ve Kurmay Kolağası Mustafa Kemal Bey'ler yerli kabile olan Sunusileri silahlandırdılar. İtalyanlar ummadıkları bir çete savaşıyla karşılaştılar. Daha sonraları İtalyanlar Trablusgarp vilayeti ile Bingazi sancağını aldılar⁽³²⁾.

Sultan V.Mehmed Reşad, meclisi feshetti (30 Aralık 1911). Bundan sonra İttihat ve Terakki tekrar idareye el koydu. Ordu ittihatçı ve halaskar zabitan diye ikiye bölündü. İki tarafa mensup subaylar birbirlerine karşı durum aldılar. Makedonya vilayetinde iktidar ve muhalefeti tutan subaylar çeteler teşkil ederek birbirleriyle vuruştular⁽³³⁾. Yeni kurulan kabine bu ayrılığı kaldıramadı.

II. Meşrutiyet Döneminde Kurulan Parti ve Fırkalar

1. İttihat ve Terakki: Yeni Osmanlıların bir devamı olarak, Askeri Tıbbiye öğrencisi olan İshak Sukuti, İbrahim Temo ve Hüseyin Zâde Ali ve arkadaşları 1889'da İttihat ve Terakki'yi kurdular. Kısa zamanda diğer yüksek okul öğrencilerini de etkisi altına aldılar. Polis 1897'de bu gizli teşkilatı ortaya çıkardı. Suçlu görülen 78 kişi Trablusgarb'a sürgün edildi⁽³⁴⁾. Hareket Ordusunun İstanbul'u

Hikmet Paşa. Bunlardan Karaso daha sonra İtalyan casusu çıkar. Esat Toptanı Arnavut bağımsızlığı için Türklere karşı silah çekmiştir.

(30) 31 Mart Rumi takvime göredir. Bugünkü tarihe çevirecek olursak 31 Mart, 13 Nisana tekabül etmektedir. Rumi takvimle miladi takvim arasında 13 günlük fark vardır.

(31) Öztuna, VII, 226-228.

(32) Öztuna, VII, 258.

(33) Öztuna, VII, 260, Shaw, II, 249.

(34) Öztuna, VII, 261.

işgaliyle, İttihat ve Terakki güçlendi ve 1908'de parti oldu. 23 Ocak 1913'de Enver Paşa ve Yakup Cemil'in de bulunduğu bir grup Bab-ı Ali'yi bastı. Yönetimi devirdiler. İttihad ve Terakki ağırlıklı hükümet kuruldu. Tarihte bu hadise "Bab-ı Ali Baskını" olarak anılır. Böylece İttihat ve Terakki 1913-1918 arası tek parti olarak kaldı. I.Dünya savaşının da yenilgiyle sonuçlanmasından sonra 13 Ekim 1918'de Sadrazam Talat Paşa hükümetin istifasını padişah'a sundu. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla beraber bütün önemli İttihat ve Terakki liderleri yurdu terk etti⁽³⁵⁾.

2. Hürriyet ve İtilaf Partisi: İtalyanların 1911'de Trablusgarb'a çıkması İttihad ve Terakki'yi zor durumda bıraktı. Bunun üzerine bütün muhalefet partileri birleşerek 21 Kasım 1918'de Hürriyet ve İtilaf Partisini kurdular. Parti kuruluşunun 20. gününde İstanbul ara seçimlerini tek oy farkıyla kazanarak ciddi bir rakip olduğunu gösterdi. Tarihimizde "Sopalı Seçimler"⁽³⁶⁾ diye anılan 1912'de yapılan seçimleri İttihad ve Terakki büyük zorbalıkla ve ezici çoğunlukla aldı. İtilaf Partisi mensupları 286 üyelikten ancak 15 kadarını elde edebildiler. Mahmut Şevket Paşa'nın katli hadisesinden sonra, bu suikastten sorumlu tutulan fırka herhangi bir fesih kararı almamasına rağmen 1913'de fiilen mevcut değildi. Mütareke döneminde (1918)'de, İttihadcıların iktidarı terketmesi ve büyük kısmının firarıyla yeniden canlanan Hürriyet ve İtilaf fırkası 1919 seçimlerini boykot etmiştir. Pek fazla siyasi bir ağırlık gösterememiştir.

3. Osmanlı Ahrar Fırkası: 14 Eylül 1908'de Nurettin Ferruh ve Ahmed Samim Bey'lerin teşebbüsü ile kuruldu. Prens Sabahattin Bey fırkaya manevi destek oldu. Önceleri İttihad ve Terakki ile beraberdi. 31 Mart hadisesinden önce, Serbest Gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ile iki fırka ayrıldı. 31 Mart Hadisesinden umduğuna kavuşamayan fırka 1910'da feshedildi.

4. Fedarân-ı Millet Cemiyeti: Önceleri İttihat ve Terakki faraftarları iken umduklarını bulamayanların kurdukları bir cemiyettir. 31 Mart vakasından sonra dağılmıştır.

5. Osmanlı Demokrat Fırkası: 6 Şubat 1909'da İbrahim Temo ve Abdullah Cevdet tarafından kuruldu. İttihat ve Terakki karşısında büyüme imkanı bulamadı ve 5 Aralık 1911'de yapılan bir toplantı ile Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katıldı.

6. İttihat-ı Muhammediye Fırkası: Kurucuları arasında Said-i Nursi ve Dervişvahdeti vardır. İttihat ve Terakki'nin en güçlü muhalifi olmuşlardır. 31 Mart hadisesine katılmışlardır. Fırkanın ideolojik plandaki gayesi "Şeriat-ı Muhammediye"yi korumaktır.

(35) E. Kuran, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1876, 1009.

(36) Öke, VII, 75.

Amacı ilmiye sınıfına dayanarak gayesini gerçekleştirmektir. Bütün askerleri firkanın tabii mensubu sayan firka olağanüstü hallerde asker ile ilmiye sınıfını birbirinin tabii müttefiki sayarak harekete dinamizm kazanmıştır. 31 Mart olayına katılan önde gelenlerin büyük bir kısmı idam ve sürgün edilmiştir. Abdulhamid döneminde bastırılan bu firkanın felsefesini Said-i Nursi (186-1960) Cumhuriyet döneminde devam ettirmiştir.

7. Cemiyet-i İlmiye-i İslamiyye: Etkin İslamî gruplardandır. Fikirlerini 1908'de "Beyanu'l Hak" adlı dergide yayımlamıştır. Cemiyetin Lideri olan Mustafa Sabri, I.Dünya savaşından sonra müttefiklerin İstanbul'u işgali sırasında (1918-1923) bir kısım ulema ile birleşerek İngilizlerin, Genç Türklerin getirdikleri Laik düzeni kaldırmalarında yardımcı olmuştur. Mustafa Sabri devletin modernleşmesinin başlıca aracının İslâm olduğuna inanmaktadır. Fikirlerini Sırat-ı Mustekim ve Sebilu'r-Reşad adlı dergilerde yayınlamışlardır. Mehmet Akif de bu çizginin devamcisidir.

8. Mutedil Hürriyet Perverân Fırkası: Ahrar Fırkasının kapanması üzerine mecliste üyesi bulunan Arap, Rum ve Arnavut mebuslar tarafından 1908'de kurulmuştur. Osmanlılık fikrine bağlı kalmıştır. 1911'de Hürriyet ve İtilaf fırkasına katılmıştır.

9. İslahât-ı Esâsiye-i Osmâniye Fırkası: II. Meşrutiyetin ilanından sonra Londra elçiliğini alamayan Şeref Paşa tarafından kurulmuştur. Fırka 1913'e kadar devam etmiştir.

10. Ahali Fırkası: 1910'da kurulmuştur. Kurucularının Hürriyet ve İtilaf Fırkasına geçmesiyle kapanmıştır.

11. Osmanlı Sosyalist Fırkası: 1910 Eylül'ünde kurulmuştur. Baha Tevfik kurucuları arasındadır. Sosyalist çizgide bir firkadır. Kurucuları daha sonra Hürriyet ve İtilaf fırkasına katılmışlardır. Fırka bir varlık gösterememiştir.

12. Milli Meşrutiyet Fırkası: Türk siyasi hayatında Türkçülüğü programlaştıran ve savunan ilk siyasi kuruluştur. 15 Temmuz 1912'de İtilaf ve ittifak gerginliğinin yoğun olduğu günlerde kuruldu. Başkanı İfham gazetesinin başyazarı Ahmed Ferid Bey'di Yusuf Akcura, Müderris Zühdü, Mehmed Ali ve Cemil Bey'ler kurucuları arasındadır. Bir takım sıkıntılar yüzünden kapanmıştır.

13. Hizb-i Cedid (Yeni Parti): İtalyan savaşından sonra ittifak ve terakki'ye karşı olanlar kurdular.

14. Hizb-i Terakkî: Hizb-i Cedid'e karşı ittifak ve teraki içinde olan liberal grubunkurduğu partidir.

15. Halasâ Zabıtân Grubu: İttihat ve Terakki içinde bazı liberal görüşlü subayların ordudan siyaseti çıkarmak için kurdukları partidir. İttihat ve Terakki'ye karşıdılar.

16. Türk Derneği: 1909'da kuruldu. Aynı ad altında bir gazete çıkarıldı. 31 Ağustos 1911'de derneğin adı Türk Yurdu Cemiyeti

olarak değiştirildi. Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu derneğin görüşlerini Türk Yurdu dergisinde yayınladılar. Bunlar Osmanlı Türkçesini ve halkın konuştuğu dili yansıtacak biçimde başitleştirmek için milli bir kampanya başlattılar. Osmanlı devletinde olduğu gibi dünyanın her yanındaki Türklerin politik ve ekonomik çıkarlarını gözetken bir politika izlemeye başladılar. Osmanlıcılığın uzun zamandır desetekleyicisi olan İttihat ve Terakki mensupları azınlıkların devlet içerisinde tutulabilmesi umudunu kaybederek Türk Milliyetçiliğine yöneldiler.

Türk Yurdu Cemiyetinin yerini 22 Mart 1912'de Türk Ocağı aldı. Eski liderlerden birçoğu biraraya geldiler. HalideEdip, Fuat Köprülü, Ahmet Ağaoğlu gibileri ortaya ıktılar. İttihat ve Terakki örneğine göre örgütlenen Türk Ocağı her kentte, okulda ve büyük kamu örgütlerinde birer Őube açtı. Türk Ocağı aslında politik olmayan bir rgtt. Görevi İslamcılık ve Osmancılık düşüncesine karşı savaŐmak, Türk halkını ancak Gökalp tarafından geliŐtirilen Türk Milliyetçiliği ideallerini kabul ettikleri takdirde imparatorluğun ayakta kalacağına inandırmaktı. Daha nce Türk olmayanların tekelinde bulunan hükümet ve ekonomi alanlarına Türklerin katılmaları zendirildi. İmparatorluk dıŐındaki Türklerle iliŐki kuruldu ve ilk kez olarak Avrupa'daki azınlık örgütlerinin propagandalarına karşı çıkma çabası gösterildi. Türk Ocağının Őubeleri yetiŐkinlerin eğitildiği dernekler haline getirildi. Kent ve köylere Türk dili ve tarihi öğretildi. Türk kültürel mirasının bilinci geliŐtirilmeye çalıŐıldı. Resmî yazıŐmalarda Türkçe kullanılması ve II. Abdulhamid tarafından bürokrasiye sokulan Arapların memurluklardan alınması için hükümete baskı yapıldı. Yabancı ve azınlık okullarında ve ticaret Őirketlerinde birinci ticaret dilinin Türkçe olması zendirildi. Şeriat okul ve mehkemeleri zaten hükümet denetiminde olduğu için buralarda Arapça yerine Türkçe egemen olmaya başladı.

İttihat ve Terakki döneminde geliŐtirilen ve Cumhuriyet döneminde uygulanan Türk milliyetçiliği yıkıcı olmaktan çok yapıcı olup, Türk olmayan etnik grupların da çökmek üzere olan imparatorluk yerine yeni bir millet yaratmak için çabaya katılmalarını öngörüyordu. Ancak bu baŐarılamayacaktı. Türkler kendi ulusal kimliklerini ararken imparatorluğun İslam birliği temeli yıkılmıŐ, Arap milliyetçiliği hareketi, imparatorluğun çöküşünü hızlandıracak biçimde artmıŐtı.

17. Diğerleri: Fedakrn-ı Millet, Fırka-i İbd, Heyet-Mttefika-i Osmâniye, Mutedil Hürriyet Pervern, Islaha-t Esasiye-i Osmaniye Fırkaları, Cemiyetler, Mason locaları, Cemiyet-i Siyasiye-i Osmaniye, Osmanlı Hürriyet ve Teavün- Millî Cemiyeti, Meşrutiyet-i Osmaniye Kulübü, Cemiyet-i Mlesebbese, Nesl-i Cedid Kulübü, Kürd

Dernekleri, Köylü Birliği Cemiyeti, Milli Talim Terbiye Cemiyeti, Matbuat, Esnaf ve Kadın örgütleridir⁽³⁷⁾.

SONUÇ

Batılı Fikri yapı ile yetişen İttihad ve Terakki Cemiyeti mensuplarının ne kadar hayalperest olduklarını II. Meşrutilyetin ilânından sonraki iç ve dış olaylar açıkça göstermiştir. Talat Bey hatıratında bu acı tecrübeye dayanarak "**Azınlıklar Kanun-i Esasi'nin bahsettiği hürriyet sayesinde ilk uygun fırsatta hükümete karşı gelmek ve Avrupa tarafından yapılacak bir müdahale neticesinde, kendilerine muhtar bir idare ve nihayet istiklal temin maksadıyla asabî bir suratle ve gayet açık bir şekilde millî varlıkları için çalışıyorlardı.**"⁽³⁸⁾ şekliyle acı gerçeği ifade eder. Tarihimizde görülen her ıslahat hareketi bünyemizden bir takım değerler alıp götürmüştür. Her ıslahat hareketinden azınlıklar faydalanmışlardır.

Her etnik grup 31 Mart hadisesinden sonra doğan hükümet boşluğundan yararlanarak kendi davalarını savunmak için birer teşkilat kurmuşlardır. Günümüzde de buna benzer teşkilat sayısında artış görülmektedir. Bu kadar çok sayıda kurulan teşkilatların hepsinin Türk milletinin hayrına çalışmadığını söylemek Amerika'yı yeniden keşfetmek gibidir. Çünkü Hz. Peygamber "**Müslüman bir delikten iki defa girmez.**" der.

Olayların içinde bunalan İttihad ve Terakki 2 Ağustos 1914'te Osmanlı-Alman ittifakını imzaladı. Bu, Almanların içinde bulunduğu savaşa resmen taraftar olmak demektir, öyle de oldu. Almanların iki gemisi alındı bahanesiyle Türk bayrağı çekildi ve Karadeniz'e salındı. Bu gemiler Rus limanlarına saldırdılar.

1918'de müttefikimizin yenilmesiyle biz de yenilmiş sayıldık. Koca bir imparatorluk, bir ihtiras yüzünden talan oldu. Enver, Cemal ve Talat Paşalar vatansever insanlardı. İyi niyetliydiiler, ama iyi niyetli olmak ülke için yeterli değildir. İnsanımız hep bu iyi niyeti yüzünden kaybetmektedir.

(37) Öke, VII, 72.

(38) Öke, XII, 75, 385, Shaw, II, 348-363.